Mister Lear

Bevallom, némi lokálpatrióta büszkeséggel vettem tudomásul a Shakespeare-dráma műsorra tűzését. Valamikor szeptember elején futottam össze a rendezővel. Nyakig benne volt egy másik darabban, de amint mondotta: ő már éjt nappallá téve a Learre készül; könyvtárnyi irodalmat átböngészett, és még mindig... Íme, gondoltam, Nemzeti Színházunk magyar tagozata neki mer vágni a drámakolosszusnak. Nem rezel be attól, hogy Charles Lamb, Bradley és... Babits előadhatatlannak vélte. Fütyül Tolsztoj Shakespeare-ócsárló tanulmányára, mely jórészt a *Lear király* állítólagos elemzésére épül. Nem riasztja vissza Jan Kott exegézise, a rokonítás Beckett- és Ionesco-művekkel; sem a Peter Brook-féle rendezés (Bukarestet is érintett) európai diadalmenete... Nem, a vásárhelyiek megrohamozták, s négy hónap alatt kihozták a darabot.

Meleg kézszorítást érdemlő vállalkozás önmagában is. Egy színház, amely ad magára, időnként előrukkol egy „göröggel", Shakespeare-rel, Molière-rel. S ha nemes igyekezetét szerény siker is honorálja, a fáradságot mindenképpen megérte.

Lássuk csak:

Nyitott színpad fogad már a gongütések előtt. Kardot szúrtak a padlóba, s csörgősipkát dobtak markolatára. E felkiáltójel mögött sötétlik — egyelőre alig kivehetően — a tulajdonképpeni díszlet: henger alakú alumínium építmény, melyről csak az első rész kinyílása után derül ki, hogy... korona: kupolája alatt fortyog-viharzik a cselekmény. Kemény Árpád „beszélő" kreációja nyilván rendezői sugallatra készült: emlékeztet a Vérnász, illetve az Ég a nap Seneca felett díszletmegoldására; ott is kerítés lécei vagy fém forgóajtók fogták közre a hősöket. Kimerültség? Fantáziahiány? — Ha nem tévedek, inkább állandósult, vissza-visszaintő Kincses Elemér-i stílusjegy. Mikor múltat idéz — mindegy: legendásat-e vagy tegnapot — a fiatal rendező karámszerűen körülzárja a játékteret, amolyan *két* légy *egy* csapásra meggondolásból: eltávolodik a feleleventett kortól, distanciát tart — s annál élesebb reflektorfényt bocsát a bemutatott világra. A szembesítés eredménye, igaz, attól függ, hogy milyen színészi-emberi erők viaskodnak a „karámban". De a múltidézés mindenképpen múltemésztés, befogadás-asszimilálás marad, és vizuális komponenseiben döbbenetes, horszerű.

Alighogy ezt így végiggondoltam, újabb, szemnek címzett trouvaille jelzi, hogy háromfelé szakad a birodalom: két rúdra kifeszített, jó nagy térképet hasogat fel a király — egyetlen kézmozdulattal! — olyanképpen, hogy Goneril és Regan osztályrésze rögtön átváltozik zászlóvá, amit sietve fognak körbe az éljenző hívek; míg a harmadik, eredetileg Cordeliának szánt részt földre dobja (hirtelen haragjában) Lear. Elvonul az udvar, magukra maradnak a gonosz nővérek. És Regan váratlanul végighasal a szalad prédatérképen; vegytisztábban s modernebbül aligha lehetne szemléltetni a szenvedélyes, vad birtokbavételt, amihez cinkosként asszisztál Goneril.

Kincses Elemér eleve és készakarva demitizál: íme egy másik lényeges stílusjegy, mely újszerű-korszerű szemléletét — minden színpadi látomását — messzemenően meghatározza — a *Don Carlos* színrevitelében éppen úgy, mint a jelen esetben. Sehol a trón, sehol a szertartásos merevség, sehol a romantikus-naturalista szájbarágás: emberi méretekre redukálódik a hős s a legenda, körülbelül úgy, ahogy Aiszkhülosz alakjai humanizálódnak olykor Euripidész színpadán, sőt mi több: a koturnust is le kell oldaniuk. Itt például? Nem agg király darabolja fel országát, hanem ruganyos léptű, életerős férfi cselekszik szuverén akarata, kénye-kedve szerint. S hadd folytassam a belerázódást Kincses koncepciójába: az ő Learjét nem jámbor szenilitás, többé-kevésbé palástolt előregedés készteti lemondásra: ez túlságosan kényelmes magyarázat lenne, s gyanúsan olcsó pénzért szállítaná a szánalmat, mint a katarzis első akvizícióját. Nem. Kincses királyának látását saját nagyzási tébolya — a leari jogar mindenhatóságának szubjektív illúziója — homályosítja el: túl sokan hízelegtek-hurráztak neki versengve és egyhangúlag, túlságosan régóta lesik minden szavát, gondolatát, arcrándulását ahhoz, hogy a kendőzetlen valóságot — mely a despota szemét Nérótól a jelenkori diktátorig mindig sérti — fel tudná ésszel fogni. *Don Carlos, Seneca, Vérnász, Negyven gazfickó és a maszületett bárány, Lear...*: színpadi alkotásaiban Kincses szinte leitmotívként valamilyen zsarnokság ellen lázít, agitál.

Csöndes morfondírozásomban ezen a ponton rohannak meg a kételyek. Értem a hétköznapi hangszerelésben megbúvó szándékot, de nem érzem át az (alapvető külsőségeitől megfosztott, semmitmondó) abdikáció horderejét. A király *jamais vu* helyzetet teremt elhatározásával: a pillanatot emlékezetessé kell tenni, annak ellenére, hogy ő nem tudja (s mi is legfeljebb sejtjük): ebből a döntésből feslik ki egész kálváriája. Ismétlem, nem a trónt s a harsonákat hiányolom; hanem a mozgásból-viselkedésből kiszivattyúzott udvari levegőt, a drámai feszültséget, hangsúlyos megjelenítést, amely tudatosítaná bennünk, mekkora hatalmat dob el magától — épp hatalmi részegségében — ez a Lear. Mert nagy dolog ám, amit ő csinál: Dante a Pokolba utalja V. Celesztin pápát, „aki a nagy Lemondást tette gyáván", s a történészek mai napig találgatják V. Károly visszavonulásának mélyebb okait. Kincses beállításában nem megy eseményszámba a hallatlan fordulat, s távozóban Lear csak úgy mellesleg, *en passant* tesz említést a száz legényről, akiket megtart szolgálatában. Így könyvelő mond le állásáról — nem király a trónjáról.

Lohinszky Loránd érdemes művész — a rendezői elképzeléshez igazodva (vagy netán azt jócskán meghatározva?) — merőben emberi, „civil" Leart alakít. Könnyed-fesztelen modorban, Rezeda Kázmérra emlékeztető vonásokkal mutatkozik be az elején. Később, már Goneril udvarában, a kíséretéről ítélhetjük meg: tucatnyi suhanc telepedik le köréje, némi hangoskodással érzékeltetve saját jelenlétét. Pehelysúlyuk Gonerilnek látszik igazat adni: nem garázdálkodnak, de feleslegesek, mert elképzelhetetlen, hogy Lear hasznukat vehesse. Tudunk rendezésről, amely lemondott a „száz legényről". De az sem elképzelhetetlen, hogy az élénk képzelőerővel megáldott rendező — (és Kincses közéjük tartozik) — ötletes kompozícióval dúsítsa a szöveget, egybeforrasztva a lemondott királyt — kíséretével. Itt sem az egyik, sem a másik megoldás nem jut érvényre: Lear és a Bolond eszmecseréjére redukálódik a jelenet. Amint sorozatos csapások sokkhatására kijózanodik, Lohinszky Learjében fel-felvillan a mély érzés, meg a filantrópia; csak a Kent emlegette méltóság hiányzik végzetesen megjelenéséből. Bejárja, igen, a Pokol bugyrait s a Tisztítótűz sziklaerkélyeit, néha szánalmat ébreszt, máskor gondolkodóba ejt, s megindít, amint Tamással—Glosterrel „kommunikál". De egészében alkatilag nem üti meg a kellő volument ahhoz, hogy bukása megrendítsen. Hiába: ha tekintélyes súly esik le egy toronyblokk legfelső emeletéről, összetörik: ejtsünk le ugyanonnan egy madártollat — s szerencsésen földet ér...

Van Lear, van megcsalatott apa, de nincs a méltóságában halálra sebzett király. Márpedig Lear ellenfele két, velejéig uralkodásra termett nő, aki játszva kerekedik felül a szántszándékkal súlytalannak mintázott apán. Farkas Ibolya (Goneril) tisztán s hatásosan beszél, van fejedelmi tartása; gúnyos tekintete sebez, intése olykor öl. Más hangnemben ugyanilyen fejedelmi jelenség Bálint Márta Reganje: mézesmázasan mond kegyetlen dolgokat, kitűnően színlel; ha rendezője nem indítaná el egy adott pillanatban... a sztriptíz göröngyös útján, egyenesen félelmetes lenne. Cordeliával már mostohábban bánt a (szereposztó) sors: Zakariás Klára (negyedéves főiskolai hallgató) gondolkodva játszik s érthetően beszél; de mikor megáll — mint egy cövek —, és nyomja az *unpleasant* szöveget, rideg szavain nem sütnek át

(Folytatása a 6. oldalon)

OLÁH TIBOR

Mister Lear

(Folytatás az 5. oldalról)

a legkisebb lány igazi érzelmei; megható viszont újratalálkozása megviselt apjával.

Lear leghűségesebb szövetségese itt a Bolond. Aki úgy szolgálja ura kijózanodását, mint Don Quijote gyógyulását a Tükrök Lovagja. Tarr László gondosan kirakosgatja a pontokat az i-re, helyrebillentve — persze tréfásan — a felborult erkölcsi egyensúlyt: *ő* a bölcs és *Lear* a sült bolond, s a gesztus, mellyel gazdája fejére húzza a csörgősipkát, messzemenően beszédes. (Az előadás igaz-szép mozzanata, mikor a henger alakú összegöngyölt kézipoggyászon üldögélve *egy* emberként mérik fel a helyzetet.) Tarr László egyáltalán nem bohóckodik, sőt komédiázó kedvét is fékezi: bukfencek és fintorok helyett a shakespeare-i szöveget dobja fel, bámulatos eredménnyel.

Döbbenetes Lear szembesítése saját tévedése következményeivel abban a jelenetben, ahol a szó szoros értelmében erre-arra lökdösik a lányai. A lényeg azonban a földönfutó Lear találkozása Szegény Tamással, Kenttel, a megvakított Glosterrel, a valódi szenvedés meg cicomátlan lojalitás e mementóival: Lohinszky néhány belénk hasító felvillanása fűződik eme epizódokhoz. Glostert egyébként Gyarmati István *éli* buzgó nekigyűrkőzéssel, logikusan építkezve, jól: monológja az első felvonásban — mikor a közállapotokat kárhoztatja — emlékezetes. Hunyadi László (Edgar) a *Szélkakas*ban nyújtott ízes vígjátéki alakítás után újabb tanújelét adja sokoldalú rátermettségének. (Félsiker viszont Györffy András Edmundja: külső és belső habitusától egyformán idegen a jágós fondorlat.) Tóth Tamás meggyőző, ahol Kentet nyílt sisakkal adhatja, de hamis, mihelyt színlelésre kényszerül.

Tükrök Lovagja
Lear: Lohinszky Loránd, Kordélia: Zakariás Klára, Kent: Tóth Tamás

(Külön cikket lehetne írni a szereposztásról. „Parádésnak" kellene lennie, akkora a tét, de a kínálkozó helyi erőket sem vonultatja fel — oly szemet szúró az ilyen-olyan előjelű elfogultság. Az eredmény: kulcsszerepek kerülnek reszketeg kezekbe — s kiváló színészek szemlélik kívülről a ritka Shakespeare-lakomát. A jó ég tudja, kinek használ ez!)

Helyes dolog, hogy Füst Milán fordítását vették elő a vásárhelyiek — hamis kegyeletből ne mondassunk nehézkes, múlt századi szöveget! Kevésbé szerencsés a húzások sűrűsödő sora a darab vége felé. A rendező csak kínnal-bajjal tudja összenyalábolni s távirati stílusban közölni a végkifejlet szempontjából *sine qua non* tudnivalókat: így aztán teatrális egy-két „kimúlás", s valahogy a mai krimihez sodródik közel (záró szakaszában) a Shakespeare-tolmácsolás. Legnagyobb hiányérzetünk, mégis, abból fakad, hogy nincs a színpadon rendkívüli morális érték — (itt: reneszánsz formátumú egyéniség) —, melynek megsemmisülése a tragédia mindenkori, katartikus hatású ismérve; nem él s mozog a színen olyan Lear, akire akár fénykorában, akár a halál küszöbén felnézhetnénk.

„Felség", mondják mindegyre a szereplők. De ide jobban találna a polgáribb hangzású „Uram".

OLÁH TIBOR